

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ

ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ

ШАРҚ ФИЛОЛОГИЯСИ ВА ФАЛСАФА ФАКУЛЬТЕТИ

АБДУРАШИДОВА НОЗИМАХОН ХАБИБУЛЛАЕВНА

5A120201 – Адабиётшунослик мутахассислиги

Курс иши

*Мавзу: Вьетнам адабиётида
янги типдаги ҳикоянинг вужудга
келиши*

Аннотация: Мазкур курс ишида Вьетнам адабиётида янги типдаги ҳикоя жанрининг шаклланиши ва Фам Зюи Тоннинг ижоди кўрсатилган.

ТОШКЕНТ – 2013

Режа :

Кириш

Вьетнам адабиётида янги типдаги ҳикоянинг вужудга келиши

1.1. XX аср бошида Вьетнам воқеълигида тарихий адабий муҳит.....

1.2. Фам Зюи Тон ижодида янги ҳикояларнинг шаклланиши ва ўзига хослиги.....

Хулоса.....

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Инсоният тарихидан маълумки, айнан бадий адабиёт санъат турларининг ичида энг етакчи саналиб келган, умумжахон цивилизацияси ҳамда миллий маънавиятнинг шаклланиб, таракқий этишида катта аҳамият касб этган ва этиб келмоқда. XX аср бошларига келиб дунёнинг барча борлиқ нарсаларига бўлган муносабатларнинг ўзгаргани каби сўзга нисбатан ҳам қарашлар ўзгарди. Энди уни табиатга тақлид (Аристотель), объектив борлиқнинг субъектив ифодаси (Гегель), кишилар ўртасидаги фирк ва туйғу етказиш воситаси (Л.Толстой) деб билишлик билан чекланмай, сўзнинг коммуникатив имкониятларини биринчи ўринга олиб чиқишлар бўлди¹.

Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганларидек, “Инсон турли чегараларни тузади, аммо чегарани билмайди: Фарбу Шарқда ҳам, Шимолу Жанубда ҳам у инсон манзараларини намойиш этаверади. Санъатнинг минтақаси чегарасиздир”², жумладан, миллий адабиёти таракқий этган ҳар бир халқнинг ютуқлари жахон миқёсида тез тарқалиб, эътиборларни ўзига жалб қилади. Шунинг учун ҳам юртимизда мустақилликнинг илк кунларидан бошлаб жамиятимизнинг барча соҳалари қатори мураккаб ва шонли тарихимизнинг ёрқин саҳифаларини, бугунги кун воқелигини, олийжаноб орзу-умидларимизни акс эттира олиш хусусиятига эга санъат соҳаси, хусусан, адабиётга катта эътибор қаратилмоқда. Зеро, халқ ва миллатнинг маънавий қадриятларини шакллантирувчи ҳамда таъминловчи асосларидан бири бадий адабиётдир³.

Адабиёт ва санъат соҳасидаги ижод аҳлининг ғоявий-бадий салоҳиятини комил инсон тарбиясига йўналтириш мамлакатимизда

¹Болтабоев Ҳ. Шарқ мумтоз поэтикаси.-Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006.- Б.11

²Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият.-Т.: Ўзбекистон, 1994.145 б.

³Муҳиддинова Д.З. Ж.Салим ҳикояларида бадий тафаккур эволюцияси. Фил.фан.ном. ...дис.автореф.- Т.,2008.

устувор йўналишлардан биридир. Маънавият даставвал, санъат ва адабиётда объективлашади, моддийлашади, яъни унинг ранглари куйлари, ноталари, рақслари, оҳанглари, суратлари, сўзларида ифодаланади, такомиллашади, юксалади ва бир-бутун гўзаллиги билан ўзининг эгаси одамларни ҳайратга солади, покликка буркайди⁴. Инсон тафаккурини маърифат, яъни билим тобласа, инсоннинг руҳий дунёсини эса маънавият бойитади. Қушнинг икки қанотидек маърифатни маънавият бирлаштириб, ҳар томонлама етук инсонни дунёга келтиради ва танитади. Шундай экан, ҳам ақлан, ҳам маънан баркамол инсон турмушнинг турли жабҳаларида, жумладан, маданий-адабий ҳаётимизда содир бўлаётган ўзгаришлар, янгиликлар, ўз миллий меросимизга ва жаҳон халқлари меросига, бир қатор мамлакатларда кечаётган адабий жараёнларга янгича қараш ва адабий ҳодисаларга ҳолис баҳо беришга қодирдир. Шу сабабли юртимизда маданий, маърифий ва маънавий соҳаларга алоҳида эътибор қаратилган ва бу соҳалар илғор тараққий этмоқда. Инсоният ва маънавият ўзаро алоқада, ўзаро таъсирда бўлар экан, улар иккиси бирлашган ҳолда бутун бир жамият ҳаётини воқе қилади, унинг моҳияти ва фаолиятини таъминлайди. Ана шу мураккаб дунё ёзувчи онгида акс этади ва унинг сўз воситасидаги ифодаси – бадиий асар бўлиб туғилади. Бадиий асарнинг эса иккита муҳим хусусияти бўлиши талаб қилинади: бири асарнинг юқори бадиийлиги бўлса, иккинчиси ижодкорнинг самимийлиги каби омиллардир. Энг асосийси, адиб ўз асарида ҳақиқатан ўхшаш қилиб, бўлиши мумкин бўлган оламни яратади. Санъаткор ҳаётни асос қилиб олади, уни ўз салоҳиятига мослаб бичиб-тўқиб, қайтадан тикалйди, ҳаётга монанд қилиб, тўқилган муболағадор бадиий оламни яратади.

Таниқли рус шарқшунос олими В.Г.Белинский таъкидлаганидек, “Ҳайкалтарошлик инсон танаси шаклларининг гўзаллигини ифодалайди, инсон юзидаги фикрнинг бир онини, танадаги бир вазиятнигина тутиб

⁴Умуров Х. Адабиётшунослик назарияси.-Т.: А.Қодирий номли Ҳалқ мероси нашриёти.,2004. Б.23

олади. У инсоннинг бутун сиймосини қамрай олмайди, балки инсоннинг ташқи шакллари билан чегараланади. Рассомлик санъати бутун инсонни, ҳатто унинг ички рухий дунёсини ҳам ўз ичига олади. Аммо у ҳам ҳодисанинг фақат бир пайтини қамраш билан чегараланади. Муסיқа инсон ички дунёсини энг кўп ифода этувчидир. Лекин муסיқа ифодаляйдиган гоълар товушлардан айрилмайди. Шеърийят эса инсон сўзида ўз ифодасини топади. Сўз эса ҳам товуш, ҳам тасвир, ҳам аниқ ва равшан айтилган тасаввурдир”⁵.

Машхур рус адиби Л.Толстой айтганидек, “Санъатнинг асосий мақсади инсон қалби ҳақидаги ҳақиқатни айтишдир”.⁶ Бадиий адабиёт ҳам ана шу олий мақсадни сўз қуроли орқали амалга оширади. Унинг тасвир имкониятлари ниҳоясиздир. Ҳар бир ижодкор ўз шахсий ҳаёти тажрибасидан келиб чиққан ҳолда ижод қилади, атроф-муҳитдаги воқеа-ҳодисалардан таъсирланган ҳолда образлар, сюжетлар яратади.

Бадиий адабиёт халқлар ўртасидаги ўзаро узлуксиз адабий алоқаларсиз ривожлана олмайди. Бундай узвий адабий алоқалар ҳамда ўзаро адабий таъсирлар қадим тарихга бориб тақалади. Жумладан, ўзбек халқининг вьетнам дунёсига қизиқиши узок ўтмишдан бошланмаган бўлсада, ҳозирги кунда келиб икки давлат ўртасидаги адабий алоқалар ўз куртакларини ёзмокда.

XX асрга келиб янги Вьетнам адабиёти бир неча асрлик қоқоқликдан сўнг ўзини тиклаб олиб, замон билан бирга олға қадам кўйишга ҳаракатлар қила бошлади. Янги давр Вьетнам адабиёти қисқа вақт ичида илдамлаб кетган Европа ва умуман жаҳон адабиёти ютуқлари билан танишиб, уни ўзлаштириб олишга, ўз миллий анъаналари, бой ва туганмас ҳазинасини қайтадан кўриб чиқиб, ўзлаштириб, миллий адабиётни юқори поғонага кўтаришга астойдил интилди.

⁵Умуров Х. Адабиётшунослик назарияси.-Т.: А.Қодирий номли халқ мероси нашриёти.,2004. Б. 56

⁶Болтабоев Ҳ. Шарқ мумтоз поэтикаси.-Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. Б.11

Вьетнам адабиёти ҳозирги кунга қадар ўзининг ёркин намояндалари, эътиборга молик етук бадиий санъат асарлари билан китобхон, хусусан, Ўрта Осиё халқлари ўқувчилари диққат-эътибори ва ҳурмати қозониб келмоқда. Бундай асарлардан аксарияти Ўрта Осиёлик адабиётшунос олимлар, ёш илмий изланувчиларнинг тадқиқотлари объектига айланиб, улар томонидан бадиий ва илмий таҳлилга тортилмоқда.

Вьетнам адабиёти деганда “Вьетнам ҳикояси” атамаси муҳим аҳамият касб этади. Чунки, айнан Вьетнам ҳикоянавислиги ўзининг сермахсуллиги, ижодий метод ва йўналишларининг хилма-хиллиги ҳамда ижодкорлар услубининг ўзига хослиги билан ўз миллий хусусиятларини намоён қилади. Ҳар бир халқ адабиёти сингари Вьетнам адабиёти ҳам жаҳон адабиётида мавжуд илғор тамойиллардан ижодий бахраманд бўлиб, илҳомланган ҳолда ўз миллийлиги, маънавий ва маданий қадриятларини, анъаналарию урф-одатларини эъзозлаб ривожлантиришга ҳаракат қилмода. Адабий алоқалар фаол ҳаракат қилаётган шароитда ҳар бир халқ, ҳар бир миллат учун таъсирлар можаросида ўзлигини сақлаб қолиш ўта муҳим масаладир. Чунки ана шундай умумжаҳон адабий алоқлар таъсири натижасида Вьетнам ҳикоянавислигига Ғарбда пайдо бўлган адабий йўналишлар ва оқимлар бадиий тафаккур доирасида катта таъсир кўрсатди. Шу аснода XX аср биринчи ярмида ижод қилган Вьетнам ёзувчилари замонавий оқим ва бадиий ифода услубларидан оқилона фойдаланган ҳолда Вьетнам халқининг ўзига хос дунё қараши, миллий хусусиятлари, турмуш тарзи, қадриятлари ҳаттоки диний ўй-фикрларининг аҳамиятли жиҳатларига мутаносиб бўлган янги ҳикоя ва новеллалар яратдилар. Ана шундай янги тамойилларни яхши ўрганиб, ўзлаштирган, ўз ижодий фаолиятида кескин ўзгаришлардан унумли фойдаланган ёзувчилар саналмиш Фам Зюи Тон, Нгуен Конг Хуан, Нам Као ҳамда Нгуен Нгауклар Вьетнам ҳикоянавислигида ўзига хос янги услубларга асос солдилар. Уларнинг асарлари ҳам шаклан, ҳам

моҳиятан ўзгариб янгиланди, ўзида янги йўналишлар ва оқимлар унсурларини намоён этди.

Мазкур магистрлик диссертациямиз Янги давр Вьетнам ҳикоянавислигининг шаклланиш ва ривожланиш тамойилларига асосланган бўлиб, унда биз XX аср бошларида Вьетнам ҳикоянавислиги, хусусан, Фам Зюи Тон, Нгуен Конг Хуан, Нам Као ҳамда Нгуен Нгаукларнинг ҳикояларидаги ўзига ҳос жиҳатларни ҳамда ёзувчилар ижодида янги йўналишларнинг белгиларини тубдан кўриб чиқишни ўз олдимизга олий мақсад қилиб қўйдик. XX аср бошларидаги тарихий адабий муҳит, ушбу муҳитда яратилган ҳикоялар олами билан танишиб чиқиб, XX аср бошларидаги ёзувчилар ҳақиқатан ҳам чексиз истеъдод соҳиблари, тафаккур олами кенг ва ўта маҳоратли ёзувчилар эканлигига яна бир қарра амин бўлдик. Чунки Янги давр Вьетнам ҳикоянавислигининг Вьетнам адабиёти тараққиётида тутган ўрни бениҳоя каттадир. Шундай бўлсада, XX асрнинг биринчи яримида ижод қилган ёзувчиларнинг адабий мероси, ижоди, хусусан, улар яратган янги ҳикоялар жиддий тадқиқот объекти сифатида танлаб олиниб ўрганилмаган.

Янги давр Вьетнам ҳикоянавислигининг шаклланиш ва ривожланиш тамойилларини ўрганиш бизга ўша давр, яъни XX аср биринчи яримида Вьетнам адабиётидаги ўзгаришлар, адабий жараёндаги янгиланишлар, анъанавий реализм ва романтизмнинг ўзгача тус олиши, янги кўринишлари ва тамойилларини аниқлашга, тушунишга, ҳамда уларни бир-биридан ажрата билишга ёрдам беради, адабий муҳитни тасаввур қилишга имкон яратади. Ўзбек вьетнамшунослигида янгилик сифатида, Янги давр Вьетнам ҳикоянавислигидаги бадиий тафаккурнинг ўзгача кўринишлари, унинг шаклланиш жараёнида турли йўналишларнинг пайдо бўлиши ва уларнинг ўзаро қураши, янги ҳикоялардаги ўзига ҳос жиҳатларни ўрганиш ва уларни таҳлил қилиш тадқиқотимизнинг *долзарблиги*ни белгилайди.

XX аср Вьетнам адабиётида ҳикоянависликка эътибор кучайиб, ҳикоя ва новелла жанрлари энг илғор ва ҳар томонлама аҳолига манзурлик жиҳатидан энг қулай жанрлар сирасидан жой олди. Ҳозирги кунга қадар бу жанрларда ёзувчилар самарали ижод қилиб келмоқдалар. Ихчам бўлсада, ўз ичига инсонни англаш, инсон табиати ва қалбининг тушунтириш қийин бўлган томонларини, сир-саноатларини тафтиш этиш, одамзод жумбоғи устида астойдил бош қотириш масалаларини қамраб оладиган бу икки бир-бирига жуда яқин жанр одатдаги андозалардан воз кечиб, тўғрироғи йироқлашиб, янгидан янги ифодавий йўллар ахтариш билан ривожланиб бормоқда.

XX аср биринчи яримида Вьетнам адабиётида яратилган ҳикоялар ҳам ана шундай ўзига хос бетакрор услубда яратилган. Ҳикояларнинг барчаси инсон тақдири, оддий одамларнинг ҳаёти, инсоннинг табиат билан ҳамоҳанг равишда умр кечириши, ҳаёт сабоқлари ва синовлари, борлиқ ва жамият, ҳаёт учун кураш каби ўта муҳим ҳаётий масала ва муаммолар ўз аксини топар экан, ёзувчилар ижодининг тадқиқ этилиши бу жиҳатдан ҳам **долзарб** аҳамият касб этади.

Мавзунинг ўрганилганлик даражасига келадиган бўлсак, Ўзбекистонда ҳали Вьетнам адабиёти ҳали тўлиқ ўрганилмаганлигини алоҳида таъкидлаб ўтмоғимиз лозим.

Янги давр вьетнам адабиёти, хусусан, XIX аср охирлари ва XX аср бошларида Вьетнамдаги адабий жараёнлар йирик рус шарқшунослари И.П.Зимонина⁷, Д.Деопик⁸, М.Матусовский⁹, М.Ткачовларнинг¹⁰ тадқиқотларида ёритилиган.

⁷Қаранг. Литература Востока в новейшее время. М., изд.Московского университета 1977. Б. 534

⁸Қаранг. Литература Востока в новейшее время. М., изд.Московского университета 1977. Б.534

⁹Қаранг. Ўша асар, Б.534

¹⁰Қаранг: Ўша асар, Б.534

Н.Никулин ва бошқа рус тадқиқотчилари Ўрта аср вьетнам адабиётини ўрганишда катта аҳамият касб этувчи илмий хулосалар қилганлар.

Шунингдек, бир қатор вьетнам тадқиқотчилари Янги давр вьетнам адабиёти бўйича ўз илмий изланишларини рус шарқшунослари раҳбарлигида олиб борганлар. Шулардан Ле Куй Донг, Нгуен Дин Тхи, Ву Чонгларнинг номлари яққол кўзга ташаланади.

Тадқиқотнинг мақсади Янги давр вьетнам ҳикоянавислигининг шаклланиши унинг ўзига хос бўлган жихатлари, бадиий жихатдан янгиланиш ва такомиллашиш моҳиятларини, умуман вьетнам адабиётида янги ҳикояларнинг тутган ўрни, уларнинг ривожини ва тараққиётини ўрганиш бу хусусда яхлит ва чуқур изланишлар олиб боришдир.

Мазкур мақсадларни амалга ошириш учун эса қуйидаги *вазифалар* белгиланади:

- XX аср биринчи ярмида Вьетнамдаги тарихий адабий муҳитни ўрганиб чиқиш;
- Замонавий Вьетнам ҳикояларининг шаклланиши ва ривожланишига туртки бўлган омилларни кўрсатиб ўтиш;
- Янги Вьетнам ҳикоялари асосчиси Фан Зюи Тоннинг ижодий йўлини унинг бадиий тафаккурига хос бўлган ижодий метод негизида ўрганиб баҳолаш, адибнинг фақат ўзигагина хос ва мос бўлган жихатларини аниқлаш;
- Вьетнам адабиётида XX асрнинг 1930-1945 йилларда йўналишлар ва оқимларнинг ўзига хосликларини кўрсатиб ўтиш;
- Вьетнам ҳикоянавислигида ўзини намоён этган романтик, реалистик йўналиш ва оқимларнинг миллий адабиётда мослашиш ҳамда ўзлаштирилиш жараёнларини ёритиб бериш;

- Вьетнам реалист ёзувчиларининг замонавий Вьетнам ҳикоянавислигида тутган ўрнини белгилаш.
- XX аср биринчи ярмида Вьетнам адабиётида ёрқин из қолдирган
- Вьетнам реалист ёзувчилари қаламига мансуб ҳикояларнинг ғоясини, унда кўтарилган муаммолар моҳиятини ёритиш ҳамда ёзувчилар кўллаган бадиий ифода воситаларини аниқлаш.

Тадқиқот объекти. Тадқиқот ишидаги кўйилган мақсад ва вазифалардан келиб чиққан ҳолда, Янги давр вьетнам адабиётида яратилган янги типдаги ҳикоялар ушбу ишнинг объекти деб танланди. Шунини таъкидлаб ўтиш лозимки, айнан янги типдаги ҳикояларнинг XX аср 1-ярмида вьетнам адабиётининг ривожигаги ўрни бекиёсдир.

Тадқиқот предмети. Янги давр вьетнам ҳикоянавислигининг вужудга келиши ва янги типдаги ҳикояларнинг шаклланиши, уларнинг услублари, мавзулар кўламининг кенглиги, ҳикоялардаги янгиликлар, уларнинг қайси оқим ва йўналишларда ёзилганлигини аниқлаш ва таҳлил қилиш тадқиқотимизнинг предмети ташкил этади.

Тадқиқот манбалари. Тадқиқотга манба сифатида Рассказы вьетнамских писателей. Изд. Москва 1960, Литература Востока в новейшее время. изд. Московского университета 1977, Зимонина И.П. О просветительских тенденциях во вьетнамской новелле начала XXв –В кн.: Просветительство в литературах Востока. М., «Наука», 1973, каби китоблар олинди. Оригинал манба сифатида Phan Dang Nhat.: Van hoc sac dan toc thieu so viet nam– Ha noi 1981, Tong Tap Van Hoc Viet Nam. Nha xuat ban khoa hoc xa hoi – Ha noi 1980 каби ҳикоялар тўпламидан кенг фойдаланилди.

ВЬЕТНАМ АДАБИЁТИДА ЯНГИ ТИПДАГИ ҲИКОЯНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ

1.1. XX аср бошида вьетнам воқеълигида тарихий адабий муҳит

Вьетнам халқи бошқа Шарқ халқлари сингари қадим замонлардаёқ юксак тараққий этган маданиятга эга бўлган.

Шунингдек, Вьетнам халқининг оғиздан-оғизга, авлоддан-авлодга ўтиб келган достон ва кўшиқ шаклларидаги бой фольклори бўлган.

Феодалларнинг жабр-зулмларига қарши доимий халқ ғалаёнлари, босқинчиларнинг бебошликлари ва янги ҳужумлар хавф-хатари Вьетнам халқининг оғзаки ижодида ўз ифодасини топган. Халқ ижодиётининг қаҳрамони ҳамма вақт ёвуз одамларга ва жинларга қарши курашиб келган баҳодир бўлган. Кўпинча бу баҳодир қаҳрамон камбағал-деҳқон образида тасвирланар ва сотқин-савдогар ёки ер мулкдорига қарама-қарши қўйилар эди.¹¹

Вьетнамликлар XIII асргача хитой ёзувидан фойдаланиб келганларлар.

Буёзув то XXасргачасмийқўлланилибкелинган. XII—XIIIасрларда «ном» («оммабоп») дебталувчимиллийёзувмайдонгакелиб, дастлабкимиллийадабиётнамуналари шу ёзувдаяратилганэди. Кейинчалик Вьетнам ёзувиҳозиргишаклдагилотинлаштирилган«*куок нгы*»ёзувиқабулқилингунчадоимийравишдаўзгариб турган.¹²

XV асрда Вьетнам мустақил давлат бўлиб олгандан кейин сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан тез ривожланиш даврига кирди. Шу билан бир вақтда маданий юксалиш даври ҳамбошланди. Бу биринчи галда Вьетнам адабиёти ва санъатининг уйғониш ва ривожланишида кўринди.

Вьетнамнинг маданий ҳаётида XVII асрнинг ўртасида маърифатпарварлик ғояларини учратиш мумкин. Европалик миссионерлар саъй-ҳаракатлари билан яратилган вьетнам тилининг янги лотинлаштирилган «*куок нгы*» ёзувини тарқалиши бунга исботдир. 1651 йилда улар томонидан янги ёзувга асосланган уч тилдаги “Аннамит луғати” чиқарилган эди. Янги ёзув ҳали такомиллашган бўлмаганлиги сабабли фақат миссионерлик мактабларида тарқалган эди. Икки аср

¹¹ Рассказы вьетнамских писателей. Изд.Москва 1960г. Б.12

¹² Литература Востока в новейшее время. М., изд.Московского университета 1977. Б. 511

давомида унинг қўлланилиши фақат католицизмни тарқалиши билан боғлиқ бўлиб келган эди.

Вьетнам адабиёти XVIII асрга келибгина равнақ топа бошлади. Худди шу вақтда Вьетнам поэзияси ва прозасининг ажойиб намуналарида миллий адабий тил батамом шаклланди; кўзга кўринган қатор ёзувчи ва шоирлар майдонга келди.

Вьетнамдаги адабий тилнинг тарихи қўп қатламлиги билан ўзига хосдир. Хитой иероглификаси миллий ёзувни – «*тъи ном*» яратиш учун ўзлаштирилган эди. XVIII асрдан бошлаб *ханван* (*вэньянъ*нинг¹³ вьетнамлашган тури)даги адабиёт ва «*тъи ном*»даги адабиёт параллель тарзда ривожланиб келган. Миллий лотинлаштирилган «*куок нгы*» ёзувини осон ўрганишда кенг ва тез суръатда билимларни эгаллаш гарови тушуниларди. Янги ёзувни ўзлаштириш эса маърифатпарварлик ҳаракати билан узвий боғлиқ эди.

XIX асрнинг иккинчи ярмида иқтидорли тарихчи-олим, ёзувчи, таржимон, шарҳловчи, лингвист Чьонг Винь Ки¹⁴ (1837 – 1898) бошчилигидаги маърифатпарварларнинг бир гуруҳи янги ёзувни кенг тарғиб қила бошладилар. «*Куок нгы*» ёзувининг татбиқ этилиши китобхон аудиторияни анча демократлаштирган эди. «*Тъи ном*» ёзувига қараганда «*куок нгы*» ёзувини ўрганиш осон эди. Маърифатпарварлар адабиёт ва фольклорнинг машҳур ва кўзга кўринар «*тъи ном*»даги намуналарини «*куок нгы*»га транслитерация қила бошладилар. Шу даврда янги ёзувда вьетнам ва хитой классикасининг асарлари нашр этилган эди («*Тўрт китоб*», «*Киеу*», «*Люк ван Тиен*» ва бошқалар). Чьонг Винь Ки илк бор вьетнам китобхонини Ғарб адабиёти билан таништирди. 1856 йилда у «*Лафонтен масаллари*»ни шеър қилиб, 1887 йилда Фенелоннинг «*Телемак саёҳати*»ни «*куок нгы*»га таржима қилди. Чьонг Винь Ки «*Француз-*

¹³Вэньянъ – хитой адабий тили.

¹⁴ Никулин Н.И. Вьетнамская литература. Краткий очерк. М., «Наука» 1971г. С.76

вьетнам луғати” (1884) ва “Вьетнам-француз луғати” (1887) муаллифи бўлган; француз тилида икки жилдли (1875 ва 1877) “Вьетнам тарихи”ни яратган эди.¹⁵

XIX асрнинг иккинчи ярмида французлар томонидан Ҳинди-Хитойнинг забт этилиши натижасида Вьетнам адабиётида тушкунлик юз берди. Мамлакатга бостириб кирган мустамлакачилар халқ санъатини оёқ ости қилдилар, ўзларининг маданиятларини ўрнатишга уриниб, Вьетнам халқ тилини таҳқирладилар. Бу ишда уларни реакцион давлат амалдорлари билан феодаллар қўллаб-қувватладилар. Бироқ илғор Вьетнам адиблари ҳар қандай қийинчиликларга қарамай миллий адабиётни ҳимоя қилдилар. Улар мустамлакачилик зулми шароитида ҳозирги замон Вьетнам адабиётининг пойдеворини қурдилар.

Вьетнамда XX асрнинг биринчи чораги – воқеаларга бой жўшқин давр эди.

Миллий озодлик ҳаракати монархиядан республика тизимига ўтиш ғоялари билан уйғунлашиб кетди. Буржуазиянинг ўзлигини англаш тамойиллари миллий чегараланиш доирасидан чиқиб кетиш ва маърифатпарварлик ҳаракати билан ҳамоҳанг бўлишни назарда тутган.

Ўша йилларда Вьетнамда Сократ, Ифлатун, Аристотель, Бэкон, Декарт, Монтескье, Вольтер, Руссо, Дарвин, Адам Смит, Спенсерларнинг номлари илк бор эшитилди. Ташқаридан кириб келаётган ахборотнинг жуда катта оқими вьетнам жамиятининг дунёқарашини кенгайтирди, барча ижтимоий соҳалардаги ўзгаришларга, янгиланишларга интилишни уйғотди.¹⁶

XX аср бошида Вьетнамдаги маърифатпарварликнинг кенг ҳаракати таниқли олим, адабиётчи ва энциклопедист Ле Куй Дон (1726-1784)нинг

¹⁵ Литература Востока в новейшее время. М., изд.Московского университета 1977. Б. 512

¹⁶ Литература Востока в новейшее время. М., изд.Московского университета 1977. Б.512

номи билан боғлиқдир. У “Шуцзин” (“Тарих Китоби”)нинг таржимони ва шарҳловчиси, турли фалсафий, тарихий ва адабий асарлар муаллифи эди. Асарларининг орасида биринчи вьетнам энциклопедияси ва биринчи муаллифлик асари бўлмиш “Турли сўзларнинг энг баланд минораси” алоҳида ўрин тутган (Ле Куи Дон даврда асосан хитой энциклопедиялари ўкилар эди).

“Турли сўзларнинг энг баланд минораси” ўзига тўққизта фаслни олади: космогония, космография, география, тизимлар ва ўрнатилган нарсалар, адабиёт ва санъат, тил ва ёзув, китоблар, халқни бошқариш усули, табиат предметлари ва ижтимоий ҳодисалар ҳақида. Маълумотларнинг аксариятини Ле Куй Дон қадимги ва унга замондош бўлган хитой ва вьетнам манбаларидан олган эди. Шунингдек муаллиф жаҳон географияси бошланғич асослари билан таништириб туриб, Минь сулоласи давридаги Хитойга сафар қилган католик миссионер Фердинанд Вербиестнинг “Ернинг географик таърифи” китобига ишора қилади.

Вьетнамда маърифатпарварлик ҳаракати миллий озодлик ҳаракати билан узвий боғлиқ бўлиб, ундаги иштирок этаётган арбобларнинг аксарияти миллий чегараланиш доирасидан чиқиб кетиб, таниқли маърифатпарварларга айланди. 1904 йилда биринчи бор Вьетнамда “Вьетнамнинг янгиланиш жамияти” (“Вьетнам зуи тан хой”)ни таъсис этган Фан Бой Тяу (1868 – 1940)нинг сафдоши бўлмиш Фан Тю Чинь (1872 – 1926) халқнинг маърифатида унинг яшаш даражасини кўтарилишини кўрган эди. Фан Бой Тяу ёшларни Японияга ўқишга боришини даъват қилган эди; кейинчалик бу даъват “Донгзу” (“Шарққа”) номини олган ҳаракатга айланди. Фан Тю Чинь ўз мамлакатада таълимнинг янги европалик тизимини татбиқ этиш кераклигини ва ўргатиш жараёнида миллий лотинлаштирилган «куок нгы» ёзувига асосланишни таъкидлаган эди. Шу мақсадда Вьетнамнинг кўпгина вилоятларида мактаблар очилган эди, айниқса Куанг-наме виляотида. Бу мактабларда «куок нгы»да табиий

фанлар, арифметика, тарих ва адабиёт, ҳаттоки жисмоний тарбия ҳам ўргатилар эди. Мактаб дастуридан диний китобларни ўқиб, ёд олиш ва шеър ёзиш машқлари чиқариб ташланган. Ўқувчилар узун кийимларда эмас, балки европалик кийимларда, сочларини калта қилиб (кесиб ташлаб) келишлари талаб қилинган.

Ижтимоий фикр тарихида Ханойдаги 9 ой давомида фаолият кўрсатган “Тонкин ижтимоий мактаби” (“Донг кинь нгиа тхук”) кўзга кўринар ўринни эгаллаган эди (1907 – 1908). “Тонкин ижтимоий мактаби” «куок нгы»да ўз “Данг ко тунг бао” (“Қадим замон журнали”) газетасини нашр этган. Мактабда таълим уч тилда – вьетнам, хитой ва француз тилларида олиб борилар эди; география, тарих, табиий фанлар ўргатилган. Ўқувчилар сони минг кишидан ортиқ эди; мактабнинг асосий мақсадларидан бири - «куок нгы»да дарсликларни тайёрлаш ва нашр этиш эди. “Тонкин ижтимоий мактаби” фаолларига муштамлакачилар ва ҳоинларга нисбатан муросасиз муносабат, ўз ватанига севги-муҳаббат ва сиёсий, иқтисодий ва маданий қарамлик (тобелик)дан озод бўлишга интилиш хос эди. Улар феодализм иллатларини йўқ қилишга, жаҳон тарихи ва география ҳақидаги билимларни тарқатишга, европалик механика ютуқларини ишлаб чиқаришда татбиқ этилишига даъват қилганлар. Улар “экономика”, “эволюция”, “революция” каби ғарб атамаларини муомалага киритиб, тилнинг луғавий таркибига бебаҳо ҳисса қўшганлар. “Тонкин ижтимоий мактаби” содда, барчага тушунарли, яққол кўриниб турган сиёсий мавзуга эга шеърлар, дostonлар, кўшиқлардан иборат катта адабий меросни қолдирди.¹⁷

XX асрнинг биринчи чорагида публицистиканинг ривожланиши ҳам кўзга кўринар эди. Ўша даврда адабий ҳаётнинг марказлари ҳисобланиб, иккита журнал “Донг зыонг” (“Ҳиндхитой”, 1913 – 1917) ва “Нам фаунг”

¹⁷Зимонина И.П. О просветительских тенденциях во вьетнамской новелле начала XX в –В кн.:

(“Жанубий шамол”, 1917 – 1934) фаолият кўрсатган. Бу журналлар замонавий шоир ва ёзувчилар, маҳорат мактаби, замонавий вьетнам адабиётининг туғилиш жойи минбари сифатида хизмат қилган эди. Айнан мазкур журналларнинг маърифатпарварлик фаолияти бир ярим ўн йилликдан кейин янги миллий адабиётнинг ривожланишига замин яратиб берган. Журналларнинг саҳифаларида ғарб адабиётининг кўплаб таржималари нашр этилди: “Лафонтен масаллари”, “Перро эртаклари”, Мольернинг “Тартюф” ва “Дворянликдаги мешчан” комедиялари, Лесажнинг “Диль Блаз”, А.Превонинг “Манон Леско”, А.Дюманинг “Уч мушкетёр”, Дж.Свифтнинг “Гулливернинг саёҳати”, О.Бальзакнинг “Шагрэн териси”, Паскальнинг “Фикрлар” и, Декартнинг “Усул ҳақида мулоҳазалар”, шунингдек, хитой классикасидан таржималар – “Уч ҳокимият” ва “Ғарбга саёҳат” кабилар шулар жумласидандир.¹⁸

Ушбу даврга келиб анъанавий классика доираси янги идеаллар учун тор бўлиб қолган эди. Ижтимоий ҳаётнинг шиддати бадиий идрок этиш (англаш)нинг янги имкониятларини излашга ундар эди. Вьетнам ёзувчиларининг нигоҳлари ҳамиша навқирон ва сўнмас манба – миллий шаклга қаратилди.

Маърифатпарварлик ҳаракати жаҳон санъати анъаналари билан миллий адабиётнинг ўзаро боғлиқлигини кўрсатди, ушбу анъанани чуқур англаш ва ўрганишга йўл очиб берди. Бу ҳаракат насрда янги ҳикоянинг пайдо бўлишига сабаб бўлди. Ҳикоя жанри вьетнам адабиётида ўзининг қадимги анъаналарига эга эди. Вьетнам янги ҳикоясининг илдизлари турли хил тарихий хроникаларга, расмий рисолалар ҳамда халқ оғзаки ижодига бориб тақалади. Маълумки, “До Тхиеннинг норасмий тарихий Тазкиралар” (XIII аср) асарига кейинги асрларда расмий тарихнавислик томонидан кўп маротаба мурожаат қилинди, XIVаср бошида эса вьетнам ҳикоялари Ли Те Сюйеннинг “Виет ерларининг ажойиботу-

¹⁸Ўшаасар, Б.52.

ғаройиботлари” тўплами сифатида бизгача етиб келган. Ле Куи Доннинг айтишича, энг дастлабки бизгача етиб келмаган ҳикоялар тўплamlари – “Олий тақдирлаш ҳақида қисса” (XIII аср) ва “Қирол боғлари ва ибодатхоналаридаги ажойиб гўзалликлар тўплами” (XIV аср бошлари) турли хил тарихий асарларга асосланган эди. Аксарият ҳолларда янги ҳикоялар матнига До Тхиеннинг “Тазкиралар” дан алоҳида парчалар, воқеалар ҳақида ҳикоялар ёки тарихий латифалар киритилган эди. Бундай “киритилган парчалар” “Тазкиралар”дан олинган матнлардан кўчирма гаплар ҳисобига анча кенг бўлган. Солнома анъанасининг ҳикояга бўлган таъсири аниқ саналар қўйишда ва китобхонга қаҳрамоннинг насл-насабини келтиришда намоён бўлади.

Ҳикояларнинг яна бир манбаси – бу кўпгина пагода ва ибодатхоналарда сақланаётган ибодатхона китоблари эди. Бундай китобларда одатда руҳлар ва руҳонийлар томонидан кўрсатилган мўъжизалар ва муҳим воқеалар ёзилиб борилар эди. Вьетнамда ибодатхона китоблари мавжуд бўлганлигига бошқа ишончли тарихий манбалар аниқ ишора қилади. Шундай тахмин ҳам борки, До Тхиен ўз “Тазкиралар” ни тузишда ибодатхона китобларидан фойдаланган экан.

Ибодатхона китобларидан ҳикоя шаклланиш жиҳатини олган – стереотип (одатдагидек бир хил) яқунланиш, қаҳрамон кўрсатган мўъжизаларнинг ва ўлимидан кейин қирол томонидан берилган фахрий унвонларнинг саналиб ўтилиши ва бошқ. Ҳикоя ва ибодатхона китоблари ўртасида алоқа борлигига қизиқ бир факт далолат беради. 1572 йилда маҳаллий илоҳиётлар ҳақида афсоналарни таснифлаш борасида Ле сулоласи текширув-тафтиш ишларини олиб борганда, расм-русум ва маросимлар вазирлиги йўқолган (ёки умуман мавжуд бўлмаган) “насл-

насаби йўқ” руҳларнинг китоблари учун “расмий таржимаи ҳолларни” Ли Те Суйеннинг тўпламидан олишни буюрган эди.¹⁹

Фольклор вьетнам ҳикоясига эртақлар, афсоналар, ва тарихий ривоятлар шаклида кириб келган. Биринчи ҳикоялар жуда қисқа ва лўнда, шаклан содда, кўпинча ажойиб тусга эга ғайриоддий воқеалар ҳақида қисқа ёзувлардан иборат эди. Фольклор негизлари Ву Куинь ва Киеу Фуларнинг “Линьнам ерларининг ажойиб қиссалари” (XV аср бошлари) ҳикоялар тўпламида яққол кўриниб туради. Бу тўплам ҳозирги вақтгача оғзаки анъанада сақланиб келаётган ривоятлар (қиссалар)ни ўз ичига олган бўлиб, сюжет нуқтаи назаридан фольклор манбаларига бутунлай таянади ва ажойиб, ғайриоддий воқеалар ҳақида баён қилади.

Кейинчалик ҳикояларда солнома анъанасидан узоқлашиш тенденцияси мустаҳкамланади, ҳикоя қилиш унсури кучаяди, бадий уйдирма ва панд-насихат пайдо бўлади (“Ле Тхань Тонг қироли қолдирган асарлар”, XV аср охири). Нгуен Зынинг (“Ажойиботлар ҳақидаги ҳикоялари”, XVI асрнинг биринчи ярми) ва Доан Тхи Диеннинг (“Ажойиботлар ҳақидаги ҳикояларнинг янги ёзувлари”, XVIII аср) ҳикоялари такомиллашган сюжет, композицион яқунланганлик ва образлар ривожланганлиги билан ажралиб туриб, вьетнам классик ҳикоянавислигининг чўққиси ҳисобланади. Бу ҳикояларда ахлоқий дидактик анъаналар яққол кўриниб турибди; масалан, Нгуен Зынинг ҳар бир ҳикоясида китобхонга йўлланган панд-насихатни учратишимиз мумкин.

Ушбу ҳикоялар хусусиятлари ҳақида уларнинг номланишидан хулоса қилса бўлади: мўъжизалар, сеҳргарлар, руҳлар, ажойиб воқеалар ва эврилишлар – осмон аҳлига айланган одамлар ва одамларга айланган осмон аҳли ҳақида ўша бир хил ҳикоялар.

¹⁹Никулин Н.И. Вьетнамская литература. Краткий очерк. М., «Наука», 1971, Б. 82

XX аср бошидаги ҳикоялар эса анъанавий ҳикоядан анча фарқ қила бошлади. Тўқима ўрнига кундалик ҳаётга идрокли қараш, мўъжиза ва эврилиш ўрнига ҳақиқий воқеалик кириб келди. Эндиликда ҳикоялар ҳақиқатни акс эттиришга интилди. Илк бор у ижтимоий мавзу ва мотивларга мурожаат қилиб, инсон уни ижтимоий шахсият сифатида қизиқтира бошлайди.²⁰

1.2. Фам Зюи Тон ижодида янги ҳикояларнинг шаклланиши ва ўзига хослиги

Янги давр вьетнам ҳикоясининг асосчиси ўқимишли инсон, француз маданиятининг ўткир билимдони, моҳир таржимон, иқтидорли журналист ва публицист Фам Зюи Тон (1883 – 1924) бўлган. Кўп йиллар давомида у энг йирик нашрларда ҳамкорлик қилган: “Донг зыонг”, “Чунгбак танван” (“Шимол ва Марказ янгиликлари”) журналларида, “Дайвьет танбао” (“Буюк Вьет янгиликлари”) ва “Тхыкниеп занбао” (“Шаҳар газетаси”) газеталарида. “Луктиньтанван” (“Кохинхина”) оммабоп журналнинг муҳаррири бўлган эди. Фам Зюи Тоннинг новеллаларини “татян”, яъни улар “воқеяликка асосланган” деб аташган. Фам Зюи Тон Вьетнам ёзувчилари орасида биринчи бўлиб ижтимоий масалаларни кўтариб чиқди ва ватан адабиёти ривожланишининг янги даври асосчиси номи билан тарихда из қолдирди. Фам Зюи Тон адабиётнинг бош мақсадини одамларнинг маърифатида кўрар эди; кўпгина маърифатпарварлар каби оммаларни Ғарбий Европа ва шарқий (хитой, япон) ижтимоий фикр, маданият ва илм-фан ютуқлари билан таништиришни зарур деб билар эди. Фам Зюи Тон, Нгуен Ван Винь, Фан Ке Бинь, Нгуен До Мук ва бошқалар ғарб ва хитой муаллифларининг бадиий асарлари, танқидий эсселари, илмий девонларини вьетнам тилига таржима қилганлар, шунингдек,

²⁰ Литература Востока в новейшее время. М., изд. Московского университета 1977, Б.513.

классик вьетнам адабиёти бўйича турли хил тадқиқотлар олиб бориб, замонавий ёзувга унинг асосий асарларини транслитерация қилганлар.

Фам Зюи Тон бошқа маърифатпарварлардан фарқли равишда ватан адабиётининг ривожланишига кўпроқ эътибор бериш кераклигини таъкидлар эди. Шу сабабли у асосий кучини таржима, эсселар билан бир қаторда бадиий ижодга бағишлаган. Фам Зюи Тон бир қатор таржималар муаллифидир. Таржималар учун у XVII асрнинг йирик француз ахлоқшуноси, филологи ва сатириги Жан де Лабрюйер ва XVIII асрнинг таниқли мутафаккири Шарль Монтескьенинг асарларини танланган эди.²¹

Лабрюйер ва Монтескьеларнинг исмлари бир бири билан узвий боғлиқлиги тадқиқотчилар томонидан тан олинади: Лабрюйернинг таъсири Монтескьенинг “Форс мактублари” асарида сезилиб туради. Айтиб ўтиш керакки, Фам Зюи Тон айнан Монтескьенинг “Форс мактублари” асарини таржима қилган эди.²²

Маърифатпарварларнинг ижоди вьетнам ёзувчисини ўзига тортган. Фам Зюи Тонни Лабрюйернинг адабиёт, тил ва ижод ҳақидаги фикрлари кизиқтирар эди. Таржима учун Фам Зюи Тон Лабрюйернинг “Инсон идроки (ақли)нинг ижоди ҳақида” асарини танлаб, уни “Донг зыонг” журналида (1915, №75) “Нутқ табиий бўлиши керак” сарлавҳаси остида нашр қилади. Маълумки, Лабрюйер номини нафақат Монтескье номи билан, балки кенга маънода Маърифат даври билан боғлашади²³. Лабрюйернинг таъсири кўпгина ёзувчи ва файласуфларнинг ижодида сезилади: Дидро (“Рамо жияни”), немис сатириги Рабенер, рус сатириги Кантемир (“Учинчи сатира), Фонвизин (“Чала савод”). Буюк ўтмишдошлар каби Фам Зюи Тон Лабрюйернинг фикр, кузатиш ва бадиий усуллари ижодий ёндошув билан ўзлаштириб боради. Монтескьенинг

²¹ Литература Востока в новейшее время. М., изд. Московского университета 1977. Б.512

²² Литература Востока в новейшее время. М., изд. Московского университета 1977. Б.512

²³ XI-хат – қаранг журн. “Донг зыонг”, №76, 1915. 30б

“Форс мактублари” асаридан Фам Зюи Тон иллатларга, шавқатсизлик ва очкўзликка ботиб кетган троглодитлар қабиласи ҳақидаги ривоятни таржима учун танлайди.²⁴

Икки буюк французларнинг кескин, зеҳнли сатираси, ижодларининг феодализмга қарши йўналтирилганлиги, тилнинг аниқлиги, равшанлиги ва равшанлиги, ахлоқий ҳақиқат Фам Зюи Тоннинг диққатини ўзига тортган эди.

Шарқ адабиётларида ўзига хос асар яратилаётганда ўзлаштирма сюжетдан фойдаланиш қадимдан анъана бўлиб келган, бироқ манба сифатида миллий адабиёт эмас, балки хорижий адабиёт хизмат қилар эди. Фам Зюи Тон ҳам ушбу анъанага риоя қилган ҳолда, А.Додэнинг “Душанба кунларидаги ҳикоялар” тўпламидан “Биллиарддаги партия” ҳикоясига мурожаат қилади. А.Додэнинг “Биллиарддаги партия” ҳикоясида ёмғир тагида ивиб, чарчоғидан тойган аскарлар тургани тасвирланган. Улар бош кўмондон штабидан хужум қилиш тўғрисида буйруқни кутишади. Лекин маршал биллиард ўйнаётган бўлади. “Маршал партияни бошлаган бўлса, осмон узилиб ерга тушмайдами – ҳеч ким унга партияни тугатишга ҳалал беришга қодир эмас”. Душман ўт очиб, аскарлар ҳалок бўлаётгани ҳақида хабар билан жўнатилган аскар штабга келганда, маршал пинагини бузмай партиясини ўйнаб тугатади, сўнг орқага чеқкиниш ҳақида буйруқ беришга мажбур бўлади.²⁵

Фам Зюи Тоннинг “Тирик бўлишади ёки ўлишади – барибир” ҳикоясида воқеалар вьетнам қишлоғида бўлиб ўтади. Ҳикоянинг асосий мазмуни шундай таърифланади:

²⁴ХI-хат – қаранг журн. “Донг зьонг”, №76, 1915 30б

²⁵ Литература Востока в новейшее время. М., изд.Московского университета 1977. Б.511

Dân phu kể hàng trăm nghìn con người, từ chiều đến giờ hết sức giữ gìn, kể thì thuổng, người thì cuốc, kẻ đội đất, kẻ vác tre, nào đắp, nào cù, bì bõm dưới bùn lầy ngập quá khuỷu chân, người nào người nấy lớt thướt như chuột lột. Tình cảnh trông thật là thảm. Tuy trông đánh liên thanh, ốc thổi vô hồi, tiếng người xao xác gọi nhau sang hộ (1), nhưng xem chừng ai ai cũng mệt lử cả rồi.

Thưa rằng: đang ở trong đình kia, cách đó chừng bốn năm trăm thước. Đình ấy cũng ở trên mặt đê, nhưng cao mà vững chãi, dẫu nước to thế nữa cũng không việc gì.

Trên đình đèn thấp sáng trung, nha lệ, lính tráng, kẻ hầu người hạ, đi lại rộn ràng. Trên sập, mới kê ở gian giữa, có một mình quan phụ mẫu, uy nghi chễm chệ ngồi.²⁶

Дарё сатҳи тобора кӯтарилиб , тўгонни бузишга таҳдид сола бошлади. Кун бўйи қишлоқ аҳолиси ёмғирдан ивиб, ҳолидан тойиб, шавқасиз офатга қаршилиқ кўрсатишга уриндилар. Ҳаттоки тунда ҳам улар ер кавлашни давом эттиравердилар.

Айнан шу вақтнинг ўзида тозалик ва шинамликда, иссиқ ва ёруғ уй (динь)да сув тошқини билан курашиш учун юборилган бош амалдор ўтирар эди. У қўл остидагилари, маҳаллий ҳокимият билан қарта ўйнашда давом этарди. Унинг ўн томонида – жаноб бошқарувчи, ёнида – кўриқлаш бошлиғи, кейин – таржимон, чап томонида – ҳурмат билан таъзим қилиб турган маҳаллий ҳокимиятнинг бошлиғи. Халқ, сув тошқини, тўгонга ҳужум қилаётган сувнинг, ёмғир ва шамолнинг шовқини уни умуман қизиқтирмас эди.

²⁶Phan Dang Nhat.: Van hoc cacdantochieu so vietnam. Hanoi -1981, B. 8(вьетнамтилида)

Ҳикоя давомида тўғон ёрилиб, ҳамма ерни сув босгани ҳақида хабар билан югуриб келган дехкон диньга (уйга) кирганда, амалдор уни ҳайдаб юборишни амр қилади. Одамлар ҳалок бўлади, уларни очлик ва кашшоқликка маҳрум этиб, сув уйлар ва далаларни босиб қолади, бироқ амалдор совуққонлик билан ўз ўйинини давом этираверади.

Муаллиф ушбу ҳикояда нафақат аниқ ва объектив ҳаётни тасвирлайди, балки уларга тўғридан тўғри изоҳ беради:

Ôi. Trăm hai mươi lá bài đen đỏ, có cái ma lực gì dun dủi cho quan mê được như thế?... Này, này dê vỡ mặc dê, nước sông dù nguy, không bằng được bài cao thấp. Đứng trên dê mà đốc kẻ cầm cù, người đổ đất lắm nổi làm than, sao bằng ngòi trong đình đã sẵn kẻ bóc lột, người chia bài, nhiều đường thú vị... Than ôi. cứ như cách quan ngòi ung dung như vậy, mà hai bên tả hữu, nha lại nghiêm trang, lính hầu rầm rập thì đó ai bảo rằng: gần đó có sự nguy hiểm to, sắp sinh ra một cảnh nghìn sầu muôn thảm, trừ những kẻ lòng lang dạ thú, còn ai nghĩ đến mà chẳng động tâm, thương xót đồng bào huyết mạch.²⁷ ..

“О, бу қора-қизил 120 та ўйин қарталарида қанақа кучки, улар амалдорни шунчалик авраб қўйди? Тўғон ёрилиб кетса ҳам унга барибир. Даҳшатли дарё суви уни ҳаёлига келса ҳам, қарта ўйинидаги битта маккорлик ва қизиқ юриши ҳамма нарсадан устунроқ, кучлироқдир.....

Унга барибир! Халқ унга халқни нима қизиги бор!”²⁸

Ҳикояда кескин ижтимоий фарқ, ижтимоий адолатсизлик хиссиёти ўткир тасвирланган. Шунингдек Фам Зюи Тон ижтимоий шартланиш характерини тўла очиб бера олган.

²⁷Phan Dang Nhat.: Van hoc sacdantochieu so vietnam. Hanoi -1981, Б.8 (вьетнамтилида)

²⁸Phan Dang Nhat.: Van hoc sacdantochieu so vietnam. Hanoi -1981, Б.9(вьетнамтилида)

Шак шубҳасиз, Фам Зюи Тоннинг ушбу ҳикоясидаги сюжет А.Додэ новелласига жуда яқин. Француз маърифатпарварлар ғоялари Фам Зюи Тонга таъсир қилганига ҳам шубҳа йўқ. Вьетнам ёзувчисининг ижодида ғоявий йўналишни аниқ кўриш мумкин: муҳими “унга очилган ҳақиқатни ақлни хайратда қолдирадиган даражада кўрсатмоқ”. Фам Зюи Тон учун бундай ҳақиқат одамларнинг ижтимоий мавқеи: феодаллар ва деҳқонлар ўртасидаги кескин фарқда кўринар эди. Муаллиф амалдор шахс мисолида бефарқлик ва манманликка қарши қатъий норозилигини билдиради. Айтиб ўтиш керакки, Фам Зюи Тоннинг ҳикояси ҳақ-ҳуқуқсизликка ва инсоннинг меҳнатидан қабих фойдаланишга қарши норозилик деб қабул қилинди. Муаллиф ўз қаҳрамонларининг характерларини бизга кўрсатмаган, лекин ҳаётий вазият, воқеликнинг ўзи деҳқонларнинг ачинарли, аянчли ҳолидан далолат бериб турар эди:

“...Mọi người đều giết nấy mình, duy quan vẫn điềm nhiên, chỉ làm le chờ người ta bốc trúng quân mình chờ mà hạ...”²⁹”

“...юзлаб одамлар бошидан оёзигача лойда, уларни шамол тешиб ўтар, белларини ёмғир савалар эди; ...”³⁰

Фам Зюи Тон деҳқонларнинг ҳуқуқларини тан олиш ҳақида аниқ фикрлар билдирмайди, бироқ халқнинг оғир аҳволи ҳақидаги фикр унинг барча асарларида ўз аксини топиб келади. Халқ мавзуси Фам Зюи Тонда меҳнат мавзуси билан чамбарчас боғлиқдир. Ушбу мавзу қарама қарши кўйиш орқали кўрсатилади: бойлар текинхўр, ҳаромтомоқ ҳаёт кечиришади, камбағаллар эса чарчоқни билмай, тинмай ишлайверишади. Фам Зюи Тон А.Додэнинг сюжет қурилиши режасига аниқ эргашади. А.Додэдан фарқли равишда Фам Зюи Тон пейзаж (манзара) чизғиларидан фойдаланмайди, манзара кўринишлари у учун аҳамият касб этмайди. Унинг учун муҳимроғи – содир бўлаётган воқеалар устидан кўзга

²⁹Phan Dang Nhat.: Van hoc sacdantochieu so vietnam. Hanoi -1981, Б.9(вьетнамтилида)

³⁰Phan Dang Nhat.: Van hoc sacdantochieu so vietnam. Hanoi -1981, Б.10(вьетнамтилида)

кўринмас муаллифнинг назорати. Гоҳида у тўғрима-тўғри муаллиф баҳоларини беради. Ҳикоянинг якуний қисмида халқнинг аянчли ҳолига раҳм қилмаган ҳамда бефарқ бўлган ва манманликка учраган халқ “ҳимоячиси”ни ғазаб билан фош қилинишига гувоҳ бўламиз.

Франциянинг энг яхши новеллисти, киноянинг ёрқин устаси Мопассан ўзининг лўндалиги, композицион тартиблилиги ва энг муҳим далилларни саралаб олиш қобилияти билан Фам Зюи Тоннинг диққатини тортди. Мопассаннинг “Сарпо” ҳикояси сюжети асосида Фам Зюи Тон “Шокхань” ҳикоясини яратди. Европалик “донжуан” каби Вьетнамда “шокхань” турдош отга айланди, бундай номни ёлғончи ва йўлдан урувчи (оздирувчи) одамлар олар эди.

Мопассаннинг “Сарпо” ҳикояси – қаллиғининг пуллари ва кимматбаҳо буюмлари билан қочиб кетган удабурон вилоятли нотариус ҳақида. Ушбу ҳикояда Мопассан киноя билан буржуазия жамиятининг вакиллари биргина мақсад – бойлик орттириш билан овворалигини фош қилади. Фам Зюи Тон ҳам худду мана шу сюжетни вьетнам заминига мослаб асар яратган.

Фам Зюи Тон Мопассан новеллаларига хос бўлган лўндалик ва аниқ композицияга тақлид қилади.³¹ Мопассан каби унинг новелласи ҳам персонажларнинг тавсифи билан бошланади, у каби ўз қаҳрамонларига кинояли муносабат билдиради, олийжаноб қиёфа ортида пасткаш, молпараст ва ички дунёси бўш ва тор инсонни тасвирлайди. Лекин Фам Зюи Тоннинг кинояли оҳанги бирмунча дабдабали ва ўзига хос услуб орқали ифодаланади.

Фам Зюи Тон “Шокхань” ҳикоясида қаҳрамонларнинг ҳаракатларини ташқи кўринишлари каби лўнда ва қисқа тасвирлаган. У Мопассандек хронологик ва мантиқий кетма кетликка риоя қилган ҳолда

³¹ Литература Востока в новейшее время. М., изд.Московского университета 1977. Б.512

энг муҳим ва энг зарурини танлаб олишга интиланган. Ҳикоянинг қикача мазмуни қуйидагича:

Янги турмуш қурган эри-хотин жуда бахтли эдилар. Улар вилоятда хотиннинг ота-онасининг уйида яшай бошлайдилар. Бир оз вақтдан сўнг эр Ханойга саёҳатга боришни таклиф қилади. Қайнотанинг ҳамма пуллар ва қимматбаҳо буюмларни сафарга олмаслик маслаҳатига қарамай, эр уларни барчасини портфельга, сўнг эҳтиёт шартидан жомадонга жойлаштиради. Поездда саёҳат қилиб, шаҳар кезишади, рикшаларни ёллайдилар, қоронғу ва бўш кўчалардан узоқ вақт кезиб юрадилар. Кутилмаганда хотинни олиб юрган рикша берк кўчада адашиб қолганда, эри пуллар ва қимматбаҳо буюмлар билан ғойиб бўлади, хотини эса бу тасодиф деб ўйлайди ва эрини қайтишини кутади. Шунда рикша ҳайдовчиси аёлга шундай дейди:

*“Thôi, mất cậu rồi. Đừng mong người với valít nữa. Hụt món này, ta lũng món khác vậy”.*³²

“Жамодонлар билан кетганинг қайтишини бошқа орзу қилма (хаёлингга келтирма). Бир нарсада адашиб, бошқасига эҳтиёт бўлиб қарайсан!”

Ҳикоянинг айнан шу нуқтасида биз маърифатпарварлик адабиёти белгиларининг гувоҳи бўламиз. Зеро рикша ҳайдовчисининг айтган гаплари айнан насихатомуз гапларнинг ўзгинасидир.

Фам Зюи Тон ашаддий маърифатпарвар сифатида янги адабиёт коидаларидан чекинмаган ҳолда фош қилиш натижасини кучайтиради. Хотин тўрт кун бефойда кутишдан кейин эри ҳақида, у қандай инсон эканлигини ўз танишларига ҳикоя қилади.

Hay là gặp anh em, còn đứng lại nói chuyện chằng?... Nhưng cũng không có lẽ... Ai lại bỏ vợ bỏ ngõ, đi một mình trong thành phố đêm khuya

³²Phan Dang Nhat.: Van hoc cacdantochieu so vietnam. Hanoi -1981, Б.12(вьетнамтилида)

*như vậy!... Thôi, để tôi nói với thầy đội. Xin mời cô hãy về tạm đằng nhà, nghỉ ngơi với*³³

“У обрўли, виждонли, инсофли инсон эди, фалакнинг җимояси ва бошлиқларнинг қайғуси туфайли у яқинда катта мансаб эгаси бўлиши керак эди... Ким ўйлабди-я, у бойликка ташланишини ва пулларга кўз олайтиришини!”– деб айтади ташлаб кетилган хотин.

Аслида ҳикоянинг ечимини ушбу гаплар ёрдамида ҳам тушуниб етса бўлади, аммо муаллиф хотиннинг ҳикояси билан кифояланмайди, у ўз номидан китобхонга мурожаат қилади:

Cách hai ba tháng sau, dò la mãi, quả nhiên biết rõ tin rằng: Cậu Sở ấy đồng mưu với một ả giang hồ, để lập cái kế tàn

nhãn này, mà lấy của cải và hại một đời người đàn bà đầu xanh tuổi trẻ. Xong rồi, hai đứa đem nhau đi trốn sang đâu

*Xiêm, Lào, để cùng vui hưởng cái của bất nhân bất nghĩa.*³⁴

“Уч-тўрт ой давом этган тўхтовсиз қидирув ва текиширув ишларидан сўнг барчаси равшан бўлди: бу шокхань енгилтак бир қиз билан тил бириктириб, олдиндан ўз шафқатсиз режасини тузган, пулларга эга бўлиб олиб, ёш, гуллаб турган ҳаётни барбод этди. Ўз ишини тугатиб, бу жуфтлик Лаосга инсофсизлик ва адолатсизлик йўли билан мол-мулкни қўлга киритиб, эришган неъматлардан роҳатланишни орзу қилиб, қочиб кетди.”

Гувоҳи бўлганимиздек, Фам Зюи Тонннинг ушбу ҳикояси ҳам Мопассаннинг ҳикоя сюжетига асосланган. Аммо, ҳикоянинг воқелар

³³Phan Dang Nhat.: Van hoc sacdantochieu so vietnam. Hanoi -1981, Б.13(вьетнамтилида)

³⁴Phan Dang Nhat.: Van hoc sacdantochieu so vietnam. Hanoi -1981, Б.15(вьетнамтилида)

ривожи вьетнам услубига ўтказилган ва вьетнам адабиётининг анъанавий услубига тўғридан-тўғри боғланган ҳолда тасвирланган.

Юқоридаги ҳикояларни таҳлил қилар эканмиз, Фам Зюи Тон нафақат кучли маърифатпарварлигига, балки Ғарб адабиётига бўлган қизиқишлари ва уларни ўз асарларига асос қилиб олиши, қолаверса ҳар бир яратган асарларига ўзи таъриф бериб ўтиши билан ажралиб турадиган ёзувчи эканлигини гувоҳи бўлдик. Шунингдек, Фам Зюи Тон ҳикояларининг тасвирлари, уларнинг ажойиб аниқлиги билан, миллий колорити билан, француз новелларининг характери, буларнинг ҳаммаси унинг ижодий ўзлаштириш тажрибаси ҳақида гапиради.

Яна бир нарсага эътибор қаратадиган бўлсак, Ғарбда таълим олган ва «куок нгы»да ёзаётган вьетнам маърифатпарвар ёзувчиларнинг ижодида адабий тилнинг соддалаштириш, оғзаки нутқ билан яқинлашиш, баён услубидаги соддалик ва равшанлик тамойиллари сезилиб турар эди. XX асрнинг биринчи чорагида конфуциалик ёзувчилар ижодида эса бошқа тамойил сезилар эди: насрий тилда узун ва мураккаб ибораларга, кам ишлатиладиган сўзларга тўла китобий тилни қўллаш, симметрия ва вазнли ёзувга кўпроқ мойилликни учратамиз. Ўша даврда насрий баёнга *лук бат*– охирдаги сатрларда қофияли шеърий вазнда ёзилган парчаларни қўшиш расм бўлган. Фам Зюи Тон тилдаги табиийлик учун курашар эди. Шунинг учун таниқли услубчи Лабрюйернинг тажрибасига мурожаат қилган. Лабрюйернинг фикрлари Фам Зюи Тон томонидан оммалаштирилиши аслида вьетнам ёзувчисининг тутган йўлини тарғиб қилиш деб тушунилар эди.³⁵

Фам Зюи Тон маърифатпарварликда хом хаёллар (иллюзия) га йўл қўймайди. Маърифатпарварлар бошлаб берган иллатларни фош қилиш йўналишини давом эттириб, ижобий қаҳрамонни яратишдан воз кечади.

³⁵ Литература Востока в новейшее время. М., изд.Московского университета 1977. Б.511

Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш жоизки, Европадаги Маърифат даври учун айнан шу муаммо ўта муҳим бўлиб, марказий ўринни эгаллаган эди.

Фам Зюи Тон ўзгача йўналишда ижод қилган ёзувчи бўлиб, у ўзининг яратган ҳикояларида баландпарвоз ва мураккаблаштирилган ибораларни қўлламаган, сўзларининг таъсири (кучи)ни – соддалик ва равшанликда ёритиб бера олган.

Фам Зюи Тон юқорида таъкидлаб ўтилган ўзига хос ижоди билан XX аср Вьетнам адабиёти, хусусан, Янги давр вьетнам ҳикояларининг асосчиси сифатида тан олинди ва кучли маърифатпарвар ёзувчи, ҳаттоки маҳоратли танқидчи сифатида шуҳрат қозонган эди.

ХУЛОСА

XX аср бошида ишчилар синфи ва миллий буржуазиянинг пайдо бўлиши, Вьетнамда француз мустамлакачилар сиёсати жадаллик билан ўтказилиши, миллий-озодлик ҳаракатининг кучайиши, янги партиялар ташкил топиши, барча тарихий шарт-шароитлар вьетнам адабиётига сезиларли таъсир кўрсатган.

Бу мураккаб сиёсий-ижтимоий жараёнлар Вьетнам адабиётини мазмунан ўзгартириб юборди ва янги шаклларни яратилишига туртки бўлди. Ўқувчиларнинг дидлари доираси ҳам ўзгариб, эндиликда улар янгиликларга интила бошладилар.

Вьетнам адабиётининг халқаро алоқалар характери ҳам ўзгарди. Авваллари адабиёт фақат кўшни давлатлар билан боғланиб ривожланган бўлса, эндиликда жаҳон адабиёти билан танишиш жараёни бошланди, айниқса француз адабиётига йўналтирилган ва ундан таъсирланганлиги яққол кўзга ташланади.

Вьетнам тилининг дастлабки адабиётида деярли бадий проза бўлмаган. XX асрнинг бошларига келиб эса Вьетнамда жуда тезлик билан замонавий жанрлар вужудга келди. Анъанавий жанрлар йўқ бўлиб кета бошлади ва ҳикояли дostonлар ўрнига янги типдаги ҳикоя пайдо бўлди.

Янги типдаги ҳикоялар анъанавий ҳикоядан анча фарқ қилган ҳолда, тўқима ўрнига кундалик ҳаётга идрокли қараш, мўъжиза ва эврилишлар ўрнига ҳақиқий воқеаликни тасвирлаш кириб келди.

Шунингдек, XX аср бошларида вьетнам ҳикоянавислигида услуб ва тилдаги аниқлик, лўндаликни кузатишимиз мумкин. Оғир, мураккаб конструкциялар, тушунарсиз конфуциалик иборалардан, хитой тилидан ўзлаштирилган сўзлар ва архаизмлар (эскирган, муомаладан чиқиб кетган сўзлар) дан қутилишга ҳаракат қилган ёзувчилар аниқ ва равшан насрни ярата бошладилар. Қолаверса, вьетнам адабиёти янги давр ҳикояси бир мунча омилларга таянганини гувоҳи бўламиз. Зеро, вьетнам адабиёти янги давр ҳикояларига анъанавий ҳамда адабий мерос омил бўлибгина қолмай, Ғарб адабиётининг таъсири ҳам яққол кўзга ташланганлиги ҳамда янги ҳикояларнинг асосчиси бўлмиш Фам Зюи Тоннинг яратган асарлари фикримиз исботи бўла олади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарлари рўйхати

- 1.1. Каримов И.А. Маънавий юксалиш йўлида. – Т.: Ўзбекистон, 1998. - 160 б.
- 1.2. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.: Ўзбекистон, 1996. 1-жилд. -364 б.
- 1.3. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. –Т.: Ўзбекистон, 1998, - 686 б.
- 1.4. Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз.. –Т.:

II. Вьетнам тилидаги манбалар:

- 2.5. Tong Tap Van Hoc Viet Nam. Nhaquat ban khoa hoc xa hoi – Ha noi, 1980 . - 350 б.
- 2.6. Phan Dang Nhat.: Van hoc cacdantochieu so vietnam– Ha noi, 1981. - 275 б.
- 2.7. Truen ngan chon loc //nha quat ban tac pham moi - Ha noi, 1976. - 466 б.
- 2.8. Van hoc cac dan toc thieu so viet nam– Ha noi, 1959. - 320 б.
- 2.9. Tho van Nguyen Khuyen– Ha noi, 1971. - 478 б.

III. Ўзбек тилидаги адабиётлар:

- 3.10. Адабий турлар ва жанрлар. – Т.: Фан, 1991. 1-жилд. -383 б., 2-жилд. 1992 – 246 б.
- 3.11. Аристотель. Поэтика. Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979.
- 3.12. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Т.: Ўзбекистон, 2002. -558б.
- 3.13. Болтабоев Ҳ. Наср ва услуб: Услуб муаммосига назарий нигоҳ ва ҳозирги ўзбек насрида услубий изланишлар. –Т.: Фан, 1992. –105 б.

- 3.14. Жўраев Т.С. Онг оқими ва тасвирийлик. Фил.фан.номз. ... дис. Автореф. –Т., 1994. -27 б.
- 3.15. Комилов Н. Тафаккур карвонлари. – Т.: Маънавият, 1999.280 б.
- 3.16. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. – Т.: Ёзувчи, 1996. – 272 б.
- 3.17. Кулгули кўз ёшлар. Сурия, Ливан, Иордания ёзувчиларининг ҳикоялари. Тўплам. –Т.: Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1970. – 158 б.
- 3.18. Мустақиллик даври адабиёти. Адабиёт-танқидий мақолалар, бадиалар. –Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2006. - 28 б.
- 3.19. Мухиддинов М.Қ. Адабий анъана ва ижодий ўзига хослик. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – 88 б.
- 3.20. Норматов У. Қалб инқилоби. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги адабий ва санъат нашриёти, 1986. – 351 б.
- 3.21. Носиров Ў.Н. Ижодкор шахс, бадиий услуб, автор образи. – Т.: Фан, 1981. – 200 б.
- 3.22. Носиров Ў.Н. Образларда услуб жилолари. –Т.: Фан, 1991. –196 б.
- 3.23. Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб. – Т.: Ўзбекистон, 1997. -415 б.
- 3.24. Султонова М. Пейзаж санъати. –Т.: Фан, 1983. – 87 б.
- 3.25. Султон Иззат. Адабиёт назарияси. 2 жилдли. – Т.: Фан, 1979.
- 3.26. Умурқулов Б. Бадиий адабиётда сўз. – Т.: Фан, 1993. – 132 б.

IV. Рус тилидаги адабиётлар:

- 4.27. Белокурова С.П. Словарь литературоведческих терминов.
- 4.28. Дололина А.А. Очерки истории арабской литературы нового времени. Просветительский роман. 1870-1914. –М.: Наука, 1973. -272 с.
- 4.29. Вопросы литературы// Журнал, 1988. 288 с.
- 4.30. Вьетнамско-русский словарь. М.: «Русский язык», 1992.

4.31. Зимонина И.П. О просветительских тенденциях во вьетнамской новелле начала XXв –В кн.: Просветительство в литературах Востока. М., «Наука», 1973

4.32. Избранные произведения писателей Юго-Восточной Азии. М., «Худ.лит.» 1981. Б. 98

V. Интернет сайтлари:

1. www.wattped.com
2. www.vietnamise.com
3. www.facebook.com
4. www.thegioi.vn